

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

19/2012

University of Economics
Prague

Model české demokracie a demokratický řád

Lukáš Bernat

Abstract

This paper deals with the modeling described democracy as a political system. David Held offers general models of democracy that belong appropriate societies and traditions. As the democratic system of Czech Republic is specific, this paper tries to synthesize Held's model to depict contemporary Czech democracy. The model combines both the attributes of constitutionality in its formal form, and a real political behavior. Then it tries to find out the position of democracy in social order by means of Hayek's point view.

Keywords: Hayek, Held, liberal democracy, model, social order

Abstrakt

Stať se zabývá modelováním demokracie jakožto popisu politického systému; David Held je jedním z autorů, který nabízí obecné modely demokracie, jež náleží příslušným společnostem a jejich tradicím. Jelikož má Česká republika specifický demokratický systém, pokouší se tato stať za pomoci syntetizace Heldových modelů co nejvýstižněji popsat současnou českou demokracii. Model kombinuje znaky ústavnosti v jejich formální podobě a reálné politické chování. Následně se snaží nalézt pozici demokracie ve společenském řádu za pomoci Hayekova pohledu na tuto tematiku.

Klíčová slova: Hayek, Held, liberální demokracie, model, společenský řád

Úvod

Současná politická věda se vypořádává s pojmem demokracie, jenž vyvstal ve 20. století nejdiskutovanějším a nejskloňovanějším v souvislosti s politickou tematikou a ve společenské oblasti západního světa vůbec, a to napříč politickým spektrem i sociálním zázemím; etablovanou klasifikací, jíž definuje, který politický systém je, či není demokracií, nebo diferencuje demokratické systémy mezi sebou. [Srov. Sartori 1993] Méně časté je však modelování demokratických uspořádání systémovým pohledem, tím spíše ve vztahu ke konkrétním státům.

Zástupcem takového přístupu je David Held [1987], jenž nabízí spojnici mezi definicemi demokracie a obecnými modely reprezentujícími reálné funkční demokratické systémy. Právě Heldovy modely jsou předlohou této stati, která se snaží identifikovat model současné české demokracie, a syntetizují atributy modelů, jež jsou pro Českou republiku vlastní; což je cílem tohoto textu - vymezit model politického uspořádání pro naši společnost vlastní.

Hlavním důvodem, proč byla vybrána pro modelování české demokracie právě Heldova deskripce a komparace, je jeho přehledné pojetí prvků demokratického systému, které dávají vzniknout jedinečným celkům. Ve svých modelech se Held varuje použití normativního vymezení demokracie - to je použito pouze jako teoretický základ příslušející k patřičným systémovým prvkům. Held se nesnaží o vytvoření modelových předobrazů „lepšího světa“ a nekládá do nich hodnocení, ale naopak popisuje, jak se tyto snahy politických aktérů promítají do reálných politických procedur a ovlivňují vnímání demokracie jako ideálu. Výhodou těchto modelů je, že jsou dobře strukturovány a v porovnání s novějšími [srov. Shapiro a Habermas 2002] jsou lépe aplikovatelné na konkrétní případy včetně nalezení jejich geneze a vývoje v historii. Taktéž jsou na nich snáze popsitelná slabá místa náchylná na degenerativní vlivy.

Samotné modelování hraje jistě velice důležitou roli, neboť modely jsou téměř vždy tvořeny podle patřičné reálné předlohy z prostého důvodu uchopení skutečnosti a pouze výjimečně slouží jako podklad k realizaci představy o systému. Taková tvorba modelu však není bezvýznamná, neboť jak tvrdí Hoppe: „(...) lidské dějiny nejsou určovány slepými silami, nýbrž ideologickými myšlenkami obsaženými ve veřejné mínění,“ [Hoppe 2009: 54] což může být právě případ vytvořeného modelu demokracie, který i se svým skrytým ideologickým zabarvením je prostoupen do veřejného mínění a tím se stává reálně funkčním v podobě sebenaplnující se reflexe. Přístupy tvorby modelu podle reálné předlohy a naopak ovlivnění reálného systému podle představy určené v modelu spoluvytvářejí interakci mezi skutečným a modelovaným, neboli nemusí se zdařit jednoznačně přiřadit daný model ke každé demokratické společnosti, a právě proto je významné odhalovat specifika českého politického systému pro konstrukci modelu.

Popisované modely mají svou genezi, která je vázána k patřičné tradici politického myšlení a filosofickým směrům vlastním patřičné zemi potažmo společnosti. Z tohoto pohledu lze jen stěží hovořit o ideologicky formovaném modelu, jelikož přísluší patřičné společnosti, ve které prošel selektivním procesem a zakořenil ve formě tradice; potom je takový model v rozporu s tvrzením, že je formulován ideologickými myšlenkami, neboť prošel v jemu vlastní společnosti revizemi, jež mu určily současnou podobu. Z toho plyne, že má-li model demokracie ideologické zabarvení, je to pouze důsledek komparace systémů bez kontextu tradic dané společnosti, nebo se jedná o jeho aplikaci v rámci realizace politiky mimo kontext jeho vzniku, čili implementace části nebo celku modelu do společnosti, jejíž tradici není takový model vlastní.¹

***

Výchozím modelem demokracie této stati je liberální demokracie. Volba tohoto modelu je jednoznačná, má-li odpovídat soudobému politickému systému České republiky, ba celému světu západní civilizace, neboť uvážíme-li prvotní pohled při zkoumání demokracie jako dichotomii liberální – totalitární, [Sartori 1993: 377-378] musíme pro naše podmínky okamžitě totalitární verzi zamítnout. Zatímco v liberální demokracii je nejvyšší hodnotou svoboda, v totalitární je svoboda překážkou pro dosažení obecného blaha, proto takové pojetí již není třeba uvažovat, jelikož taková koncepce je naprosto neslučitelná s ústavností českého státu. K nalezení vhodného modelu pro českou demokracii je nezbytné tak postupovat právě skrze ústavnost, protože v ní je formalizována svoboda, jež je nejvyšší hodnotou liberální demokracie. Slovy jednoho z autorů Ústavy ČR platné od r. 1993 Vojtěcha Cepla: „*Ústava je jádrem řádu svobodné společnosti, jehož nejdůležitější součástí je právo, které spolu s neformálními pravidly lidského chování musí přejít do vědomí lidí*“ [Kysela 2003: 68], čímž jasně říká, že bez ústavnosti není svobody, tedy první, kde bude tato práce hledat model demokracie, bude právě ústavnost. Dále ještě Cepl dodává „*Tím jsme věc pojmenovali, uchopili, ale to, aby ta základní pravidla přešla do vědomí většiny obyvatelstva, byla jím akceptována a vnitřně přijata, vyžaduje určitou dlouhou dobu*“ [Kysela 2003: 68], což je jedním z důvodů, proč je česká demokracie unikátní, dokonce se v delším horizontu může vyvíjet tak, že nebude odpovídat vymezenému modelu.

---

¹ Ideologie v aplikaci modelu mimo kontext jeho vzniku „umírá“ ve chvíli, kdy je společností přijat a je z dlouhodobého hlediska funkční v rámci společenského řádu. Potom sám selektivní proces dlouhodobě určuje, které atributy jsou pro politický systém nejvhodnější a jsou-li takto určeny, pozbývá jejich figurování v ideologiích smyslu. Pak daný model přestává být ideologický.

Model vývojové demokracie

Před hledáním modelu demokracie, jenž nejlépe odpovídá české ústavnosti, je nezbytné se povrchně zastavit u geneze, která předchází popisovanému modelu. Současná česká ústavnost se vznikem datuje do roku 1993, kdy vešla v platnost Ústava ČR, která procedurálně i institucionálně determinuje funkčnost demokracie. Tato konstitucionalita však ani nevznikla „na zelené louce“, ani nebyla tradičně zakotvena v české společnosti, ačkoli mnoho čerpala z prvorepublikové tradice obsažené v ústavě z roku 1920 a zároveň jí byly inspirací mnohé jiné ústavní pořádky. Proto je důvodné zastavit se u klasického modelu, jenž předcházel modelům 20. století.

Takovým je model vývojové demokracie, který sice není jediným klasickým modelem, nicméně při tomto povrchním náhledu na genezi modelů až k popisu českého demokratického modelu je nejvhodnějším výchozím bodem pro pohled na kontext modelování demokracie. Tento model je založen na koncepci John Stuart Milla a jeho obhajoby liberální doktríny. Základním principem je participace v politickém životě, jenž je nezbytná pro ochranu individuálních zájmů a také k vytváření informovaných, uvědomělých a vyvíjejících se občanů.² Politické zapojení je podstatné k nejvyšší a harmonické expanzi individuálních kapacit. Klíčové charakteristiky pro vývojový model tvoří suverenita lidu s universálním volebním právem, zastupitelská vláda; ústavní zajištění základních práv; jasné vymezení mezi parlamentem a veřejnou správou; zapojení občanů do různých oborů vládnutí skrze volby; rozšířená participace občanů na lokálním vládnutí; veřejné debaty a služba v porotě.³ Obecné podmínky tohoto modelu jsou nezávislá občanská společnost s minimálními státními zásahy; tržní ekonomika; soukromé vlastnictví a kontrola produkce společně s experimenty se společenskou a kooperativní formou vlastnictví; politická emancipace žen, avšak zachování tradičního dělení práce; systém národních států s vyvinutými vztahy mezi sebou. [Held 1987: 116]

Pokud byla zmíněna Ústava Československa z roku 1920 jakožto inspirativní studnice pro soudobou demokracii českého státu, je z modelu vývojové demokracie patrné, že právě tento model je nejvýstižnější pro formování prvorepublikové demokracie, kdy se československá společnost učila sžívat se s těmito pravidly a principy v duchu Masarykovy vize a vytvářela demokratické vědomí. To ovšem neznamená, že by prvorepubliková ústavnost byla ideálem pro formování demokracie, jelikož byla učícím se systémem demokratických principů, což dokládá například tzv. „Pětka“, neboli koaliční dohoda mezi stranami o rozdělení vlády a

---

² Vyvíjející se občané ve smyslu vývoje jejich občanského vědomí.

³ Služba v porotě je typická pro politický systém Spojených států amerických a naopak pro český právní systém je naprosto exotickou záležitostí, nicméně pro tento model hraje důležitou roli, jelikož významnou měrou reprezentuje občanskou uvědomělost a zpětnou vazbu společnosti přímo pro justici, nikoli pouze skrze volené zákonodárce.

oblastí vlivu mimo parlament a diskusi, jež byla naprostým popřením demokratických principů a byla pregnantní známkou entropické degenerace demokracie. Jak vidno na tomto příkladě, ani 18 let nemusí být dostatečně dlouhá doba, jak se o ní zmiňuje Cepl, k tomu, aby byly principy společností vnitřně přijaty. Přestože tento model může stěží konkurovat modelům 20. století, protože je některými znaky značně zastaralý – jeden příklad za všechny je emancipace žen s omezením tradičního rozdělení práce podle patriarchálního typu, což je v demokraciích sklonku 20. a 21. století nemyslitelný princip, naopak směřují k plné emancipaci žen.

Vznik Ústavy ČR a podíl kompetitivního elitismu

Ústava ČR platná od roku 1993, která tvoří současnou českou ústavnost, potažmo formálně určuje demokracii, neměla v době vzniku sebemenší šanci dlouhodobou rozpravu o své podobě, ani navázat na širší selekci právních principů konstituovaných z vývoje společenského, tak i politického systému. Myšlenka na tvorbu zcela nového ústavního pořádku byla živa od svého vzniku po realizaci Ústavy pouhé dva roky, a sice od roku 1990, kdy bylo po kooptaci některých členů Federálního shromáždění v důsledku „Sametové revoluce“ zřejmé, že musí dojít k podstatným systémovým změnám. Jednoznačným pozitivem Ústavy je, že byla přijata až vládou vzešlou z demokratických voleb v červnu 1992, takže hned zpočátku dostala demokratickým principům.

Nicméně nelze přehlížet fakt, že se vznikem nového národního státu vznikla zcela nová Ústava, jež se sice dovolává v Preambuli tradici dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé, tolik ale k tradicím vše a principy konstituuje z různých zdrojů. To znamená, že tyto principy nebyly podrobeny imanentní kritice, což, jak popisuje Hayek, je proces, jímž se testují a zdokonalují pravidla, která nám byla předána v podobě tradice. Testují se vždy jednotlivá pravidla v rámci celého souboru pravidel, tedy nelze předem stanovit, zda dané pravidlo bude funkční, pokud neprojde tímto procesem v rámci celého funkčního řádu tak, aby bylo universálně platné pro každého jednotlivého člena této společnosti a každý se mohl spolehnout na jeho platnost ve svých očekáváních. Zkouška zuniversalnění pravidla vede pouze skrze celý soubor pravidel, neboť pravidlo samo o sobě může mít jiné projevy, než je tomu v kontextu celého řádu, což Hayeka vede k diskusi nad morální relativitou tedy faktem, že neexistuje absolutní morální systém nezávislý na druhu společenského řádu. Podle toho lze odvodit, že ne všechna pravidla jsou universálně převoditelná a musí být podrobeny imanentní kritice, aby byla s to zachovat integritu řádu a mohla být zobecněna tak, že budou odpovídat Kantovu morálnímu imperativu. [Hayek 1994: 155-160]

Takto zobecněná charakteristika selekce pravidel může zdánlivě působit mimo kontext české Ústavy, opak je pravdou. Imanentní kritice je podrobována neustále, a to přesto, že již končí druhé desetiletí od jejího vejítí v platnost. Politické reprezentace obou komor Parlamentu se doposud nedokázaly konsensuálně shodnout na vymezení některých pravomocí (například presidenta) a principů (například zákon o referendu) a jejich explicitní konkretizaci obsažené v normách, a tak systém, ač je stabilní, má inherentně obsažená místa, která nejsou definována a ani je nelze odvodit z patřičné tradice, což značí, že proces etablování ústavnosti demokracie je na počátku a immanentní kritika bude muset určit vhodný rámec demokracie pro českou společnost. A právě nedostatečná kompatibilita vědomí lidí, společenského řádu a demokracie (lépe formulováno – ústavními principy demokratického řádu) je důvodem, proč se systém nechová tak, jak byl projektován, ale jde si vlastní cestou. Z toho důvodu bude korektnější zkoumat českou ústavnost alespoň ze dvou úhlů pohledu modelování demokracie v kontextu jejího vzniku, které jsou jí vlastní, nebo přinejmenším nejbližší.

Raná 90. léta 20. století byla v Československu symbolem rozchodu národů a dělení státu, čili vzniku dvou svrchovaných republik, dvou zcela nových ústavností, ale především tvorby nového společenského uspořádání společně s tíhou posttotalitního systému, jehož břímě vytvořily systémy utlačující svobody a deformující řád, které přerušily demokratickou tradici na déle než 50 let. Právě zkušenost posttotalitního státu vytváří jistá skeptická očekávání a předsudky ke schopnosti společnosti přijmout svou svobodu v plném rozsahu a konec-konců náhlá konstrukce politického systému jistě nemůže ústit ve funkčnost tohoto, jelikož, jak již bylo zmíněno, aby přijala patřičná společnost pravidla za své, musí projít testováním v rámci společenského řádu a selekci z dlouhodobého hlediska. Proto není jednorázová konstrukce řádu myslitelná a to ani restituce kvazifunkčního prvorepublikového, který bychom mohli považovat za tradiční, protože generační obměny v padesátiletém mezidobí způsobily, že tento řád již není společností vlastní, jelikož v rámci tohoto řádu společnost nereflektovala technologický ani jiný společenský vývoj, a tak z donucení k nesvobodě přestal být funkční.

Dědictvím socialistického státu, který používá direktivní řízení ekonomiky a centrální plánování jako hlavní mocenský nástroj k permanentnímu ovládání společnosti, je nevyhnutelně silný byrokratický aparát. Nárůst mohutnosti byrokracie s sebou nese patřičnou sílíci závislost partikulární části společnosti na tomto aparátu, jelikož díky své rigiditě a setrvačnému nárůstu poskytuje téměř úplnou jistotu v očekávání pro zaměstnance a také poživatele veřejných statků, které tyto úřady produkují. Část společnosti závislá na byrokratickém aparátu tvoří kritický předěl při systémových změnách, protože měla-li by být oslabena očekávání

těchto, vyvolají sociální nepokoje a změny znemožní,⁴ čili takové změny je možné vynutit pouze silou,⁵ a přesto se nemusí zdařit. Tento fakt však nutně neznamená, že by byl model liberální demokracie neslučitelný se silným byrokratickým aparátem. Max Weber pokládal byrokracii za nepostradatelnou pro demokracii, protože politický a ekonomický život se stává komplexnější a, podle Webera, pro koordinaci občanského života hraje byrokracie kritickou roli. Podle Webera je predikovatelnost politického a právního prostředí základem pro vývoj soukromého sektoru, bez něhož nemůže podnikatel úspěšně řídit své záležitosti a vztahy se zákazníky. Organizační efektivnost a stabilitu je možné garantovat v dlouhém období pouze byrokracií.⁶ Weber považuje tuto otázku za volbu mezi byrokratickou administrativou schopných odborníků a diletantismem na poli administrativy. [Held 1987: 166] Na tomto Weberově popisu významu byrokracie v demokracii lze vystihnout představu části společnosti o uspořádání, jímž měla směřovat česká ústavnost tak, aby byla zachována stabilita.⁷

Další oprávněnou obavou před vznikem nové ústavnosti byla otázka moci a komu ji svěřit. Nový systém měl nahradit stávající, kde vládu držela státostrana, jež si sama vnitřně určovala, kdo bude vládnout, čili moc byla, oproti demokracii, určována shora. Takový systém nutně v čase degeneruje, a tak přerostl v gerontokracii, která

---

⁴ Schopnost působit rozvratně na společenské vztahy mají odborové organizace, jež mnohdy působí mezi sebou recipročně a umožňují vyvinout silný tlak na vládu a násilným způsobem prosadit svou vůli. Byrokratický aparát se tak i za podílu odborářů stává téměř nedotknutelným, protože dokáže organizovaným způsobem prakticky kdykoli zasáhnout silou.

⁵ Na rozdíl od odborových organizací však stát nedokáže takovému chování v demokratickém prostředí kontrovat, protože demokratické ústavnosti se zakládají na tom, že odborové organizace mají právo na svou činnost. Politické systémy, které jsou schopny vynutit si silou omezení státní byrokracie, a vlastně čehokoli, totalitní vládou, či diktátem se zase o takový aparát opírají, takže jsou v tomto ohledu ve slepé uličce. Čili zeštíhlení byrokratického aparátu silou je značně omezené ve svém rozsahu a velice záleží na kulturních podmínkách dané společnosti a také momentálních ekonomických kapacitách v soukromém sektoru daného státu.

⁶ Zde se Weber dopouští zásadního omylu, jelikož předpokládá stabilitu v řízení řádu, tedy že, má-li soukromý sektor vykazovat plnou efektivitu, musí být systém práva oddělen od politických rozhodnutí, o což by se měli starat specializovaní byrokraté. Mylný je předpoklad podléhající synoptickému klamu, tedy že patřičná skupina úředníků bude mít dostatečné znalosti na to, aby mohla provádět řízení řádu, jež má být fundamentálními principy pro tržní vztahy. Taková rekonstrukce řádu není možná, protože, jak bylo výše zmíněno, přijetí pravidel je možné pouze soustavnou imanentní kritikou, tedy v rámci celého řádu včetně účasti těch, kterých se taková pravidla, ať už přímo nebo zprostředkovaně, dotýkají a nikoli pouze vybraných odborníků. Weber přenáší prvky řízení z managementu soukromého sektoru do byrokracie státního sektoru a považuje takový stav za analogický, a tak neefektivnější, čímž se dopouští fatální chyby, protože slučuje oblasti spontánního řádu a organizace.

[Srov. Hayek 1994: 142, 155-160]

⁷ Hovoříme-li o části společnosti, potřeba zachovat byrokratický aparát státního řízení cítí přirozeně ta část společnosti, jež na něm byla doposud závislá, či tuto závislost pociťuje v podobě obav ze změn, které by mohly vyvolat ztrátu sociálního i ekonomického postavení participujících na byrokracii. Potřeba zachování byrokratické administrativy je pak reprezentována v ideologiích levé části politického spektra, jelikož přerozdělení s sebou nese značné náklady na administrativu, a tak má tato potřeba příslušné mocenské zastoupení.

nebyla schopna ani v podmínkách samotné státostrany generovat nové politické representanty. Jednou z variant je forma „nepolitické politiky“ tedy bezstranické řešení, v němž hlavní roli hraje parlament coby místo, kde dochází k debatám, vyjednáváním, argumentům a persuasím, z nichž krystalizují lídři schopni nabídnout a prosadit vhodný politický program, jenž reflektuje zájmy lidu, čili politický program má původ právě v parlamentu. Na tuto poněkud romantickou představu o funkci politiky reaguje Weber tak, že parlament zastává v těchto otázkách pouze legitimizační funkci a naopak tvorba politického programu pochází z politických stran, jež jsou organizovány a řízeny profesionálními politickými manažery, přičemž si strany konkurují a vítěz v parlamentu legitimizuje svůj program. Nutnost řízení politiky skrze politické strany Weber shledává v pasivitě masového voličstva, kterou tvoří nedostatečné politické vědomí voličů rozumět, nebo rozhodovat veřejné záležitosti. [Held 1987: 168-172] Tato modelová forma se mohla zdát východiskem ve společnosti, v níž nebyl na zájmy brán zřetel, tedy agregovat je do patřičných politických stran a svěřit vládu do rukou malé skupiny kvalifikovaných politických manažerů.

V neposlední řadě vyvstává otázka, zda mohou občané v posttotalitním systému být okamžitě kompetentní pro participaci na politickém rozhodování, když byla tato práva po dobu několika generací potlačena. Tato obava nepramení ani tak z nedostatečné duševní rozvinutosti občanů, či zamezení přístupu k informacím a nabývání znalostí, jež nejsou po vůli totalitního státu, nýbrž z obavy přetrvávající demagogie, která by touto cestou mohla znovunabýt totality, či poškodit demokratickou proceduru. V takovém duchu uvažuje o demokracii i Joseph A. Schumpeter, když tvrdí, že lidé nemohou vládnout žádným intuitivním významem pojmů *lid* a *vláda*. Podle něj má demokracie význam pro lid, že přijímá, nebo odmítá jedince, kteří vládou. [Held 1987: 180] V tomto pojetí je participace občanů v politice omezena pouze na legitimizaci politických elit, aby spolu mohly soupeřit o přízeň voličů, ale moc vládnutí je v rukou politiků. Jedinými, kdo participuje na politice, jsou samotní političtí lídři a jejich strany za nutné existence byrokratické administrativy, která nese tradici a napomáhá politikům se všemi aspekty formulace politiky a administrativy. [Held 1987: 189] Schumpeter formuluje analogii demokracie a trhu, když formulovanou politiku či ideologii přirovnává k tržnímu produktu a persuasi k reklamě, jež má formovat spotřebitelovy preference, přičemž vyvstává nebezpečí ovlivnění na základě populismu, který je sociálním konstruktem, aniž by byl nezávislý a postavený na racionalitě. Řešení nalézá opět v tržní analogii ke schopným manažerům, kteří úspěšně prodávají daný produkt, v podobě lídrů politických stran, kteří produkují programy coby politický produkt a především za ně nesou odpovědnost svým voličům. [Held 1987: 185-188]

Předchozí popis předsudků, obav a bariér s přiřazením k postojům Webera a Schumpetera ústí v model těchto dvěma vlastní – kompetitivní elitistické demokracie.

Principiálně je tento model založen na metodě selekce kvalifikované a tvůrčí politické elitě schopné tvorby nutné legislativy a administrativních rozhodnutí a zároveň tvoří překážky ke zhýralosti politického vůdcovství. Klíčovými rysy jsou: parlamentní vláda se silnou exekutivou; konkurence mezi rivalitními politickými elitami a stranami; nadvláda politických stran v parlamentu; centrální politické vedení; nezávislá a dobře vyškolená administrativa byrokracie; ústavní a praktické limity na účinný rozsah politických rozhodnutí. Obecné podmínky pro tento model jsou obsaženy: v industriální společnosti; ve fragmentovaných vzorcích sociálního a politického konfliktu; ve spoře informovaném a/nebo emocionálním voličstvu; v politické kultuře, která toleruje různé názory; ve vzniku kvalifikovaných vrstev technicky vyškolených expertů a manažerů; v konkurenci mezi státy o sílu a výhody v mezinárodním systému. [Held 1987: 197]

Centralismus v politických stranách, typický pro tento model, lze pozorovat i v dominujících politických stranách českého politického systému. Programová tvorba vychází z ideových či programových konferencí, kde největší vliv mají lídři a týmy expertů, přičemž tito jsou voleni delegáty určenými na nejnižší úrovni struktury strany. Přes tento poměrně složitý mechanismus dochází ke krystalizaci elit, jež jsou do jisté míry autonomní ve tvorbě a formování stranické politiky a v hierarchické struktuře mají patřičné, avšak omezené, mocenské zázemí.⁸ Tento mechanismus je funkční i s ohledem na širokou členskou základnu, přičemž zástupci zjednodušují komunikaci. Bylo by nasnadě přirovnání nebo konstituce z uspořádání komunistické státostrany předchozího režimu, kde byla moc silně centralizována a veškeré stranické dění řízeno shora, nicméně právě proto by to bylo nekorektní analogií, neboť mocenská struktura komunistické strany je řízena pouze shora, kdežto centralizované strany mají k silným elitám protiváhu v členské základně, která zprostředkovaně může vyjádřit vůli tyto elity odstranit. Tento konzervativní prvek je třeba hledat v hlubší a vzdálenější tradici, respektive v neexistenci odlišného přístupu.⁹

Zakořenění pozitivních očekávání od vrcholné byrokratické administrativy a náklonnost k ní v české politické kultuře pregnantně ilustrují postoje politických elit, ale i veřejného mínění, k řešení politických krizí. Při neschopnosti konsensu se odlišné politické elity již dvakrát při pádu vlády v letech 1998 a 2009 uchýlily

---

⁸ Uspořádání strany je určeno jejími stanovami, které má každá politická strana vlastní, a jež jsou patřičně odlišné, nicméně všechny etablované strany mají stanovami určené principy, které odpovídají chování v demokratickém systému. Mají nejrůznější nástroje protiváhy moci, jimiž lze moc elit omezit, či elity demokratickým způsobem odvolat. (V tomto případě tvoří demokratický princip většinové hlasování.)

⁹ Odlišným přístupem mohou posloužit primární volby, nejlépe ilustrované na volebním systému USA, v nichž si sami registrovaní voliči vybírají budoucí lídry. Jedná se sice o volební systém většinového zastoupení, nicméně tento mechanismus je funkčně aplikovatelný i pro stranickou strukturu v poměrném systému. (Samozřejmě po vůli členské základny.)

k řešení sestavení vlády, v níž nezasedají stranické elity, nýbrž konsenzuálně vybraní odborníci tak, aby vyhovovali většině (v obou případech nejsilnějším stranám ODS a ČSSD) a v překlenovacím období spravovali stát do voleb. Nezřídka média i samotní politici v této souvislosti hovořili o „úřednické vládě“ nebo „vládě odborníků“, což naznačuje, že se v podvědomí české politické kultury vyskytuje představa o záchranném mechanismu, když stranická politika selže, mohou nastoupit schopnější, kvalifikovaní apolitičtí odborníci se zkušeností ze státní správy.

Legalistická demokracie

Přestože nová česká ústavnost navazuje na tradiční prvorepublikovou identifikovanou v modelu vývojové demokracie a připouští jisté konzervativní uspořádání patřičné části politických elit napříč politickým spektrem v kompetitivním elitistickém modelu, společnost doznala dynamických změn, a proto je třeba i na český politický systém pohlédnout optikou ještě jednoho modelu, jenž nese znaky odpovídající české ústavnosti i patřičnému globálnímu kontextu.

Vývojová demokracie poskytuje principiální kořeny pro koncepcí keynesiánských a intervencionalistických politik, pro něž je předmětem ideálu stát blahobytu, který má svou intervencí do občanské společnosti působit rovnost příležitostí pro ty, jež nemají rovný přístup ke zdrojům. Takto pojatá sociální demokracie měla rovnostářským způsobem vytvořit stabilní společnost trvalého ekonomického růstu, nicméně se tato myšlenka v 70. letech 20. století vyčerpala poklesem světové ekonomické aktivity. Pozornost byla nasměrována od nákladného přerozdělení k individuálním svobodám. [Held 1987: 234-235] Politická krize liberální demokracie nastala podle mnohých teoretiků v teoriích přetížení vlády a legitimační krizi států. V teorii přetížení vlády je hlavním původcem krize keynesiánská politika, jež způsobuje nárůst očekávání veřejných statků spojených s růstem blahobytu a životní úrovně, přičemž narůstá tlak segmentovaných cílů, a tak politikové všech stran hledají krátkodobé politické výsledky. Tím se postupně navyšuje vládní agenda, která ničí sílu tvorby bohatství soukromým sektorem, čímž působí na skupinový tlak tvorby veřejných statků, a tím uzavírá bludný kruh. Krize legitimacy státu vzniká taktéž z aplikace keynesiánské hospodářské politiky tím, že dochází k nárůstu nákladů státem poskytované produkce a bohatství, společně s tím i nárůstu složitosti státní správy a zhoršování veřejných financí. V důsledku toho vznikají trvalé potíže vlády stanovit koherentní politiku, což podryvá její důvěru a ústí v krizi její legitimacy. [Held 1987: 242-248]

Reakce na konzervativní postoje i stát blahobytu přišla v podobě renesance *laissez-fair* a minimálního státu v návaznosti na liberální myslitele jako jsou John Locke a John Stuart Mill. Takto koncipovaný stát je nekonzistentní s plánováním v detailu,

prerozdělením zdrojů, nebo dokonce donucením jedince k cílům ostatních.¹⁰ Takový model staví Held na koncepcích Roberta Nozicka a Friedricha A. Hayeka. V Hayekově pojetí jsou největšími hrozbami současné masové demokracie sklon ke svévolnému a utiskujícímu pravidlu většiny a pokračující vytlačování vlády většiny vládou jejích zástupců. [Held 1987: 254-257]

Principiálně je legalistický model určen většinovým principem coby efektivním a žádoucím způsobem ochrany proti svévoli vlády a zachování svobody. Tak jak je politický, stejně i ekonomický život, záležitostí individuální svobody a iniciativy, většinové pravidlo musí být okleštěno panstvím práva a pouze za těchto podmínek může být většinový princip funkční. Klíčovými rysy jsou: ústavní stát tvořen rysy anglo-americké tradice s jasně oddělenými silami; princip Rule of law (panství práva); minimální státní intervence do oblasti občanské společnosti a soukromého života; společnost svobodného trhu daná nejvyšší možnou měrou. Model pracuje s obecnými podmínkami: efektivní politické vůdcovství řízené liberálními principy; minimalizace nadměrné byrokratické regulace; omezení role zájmových skupin, přesněji odborových organizací; mezinárodní pořádek volného obchodu; minimalizace hrozby kolektivismu jakéhokoli typu. [Held 1987: 261]

Legalistická demokracie zajišťuje svobodu na principu většiny, avšak za velice důležité podmínky uznání rovnosti práv při panství zákona. Hayek k tomuto říká: „Zatímco rovnost práv je v podmínkách omezené vlády možná a je podstatnou podmínkou individuální svobody, požadavkem rovnosti hmotného zabezpečení může vyhovět pouze vláda s totalitními pravomocemi“ [Hayek 1994: 210], v čemž jsou obsaženy hned dva požadavky modelu – panství zákona a minimalizace kolektivismu. Ovšem zároveň definuje jaká rovnost práv je pro demokracii vlastní. Demokracie v tomto pojetí musí garantovat rovnost politických práv, ale nesmí stejnou měrou prosazovat a vynucovat rovnost v majetkovém postavení určenou hospodářskými právy, protože pak by směřovala společnost k rovnostářství.

Princip panství zákona je v souvislosti s liberální demokracií u mnohých autorů vnímán jako fundamentální princip pro fungující demokracii, kde je svoboda občanů nadřazena všemu vyjma zákona, jenž ji determinuje. Zákon nevyhnutelně musí být nadřazen veškerému vládnutí, čili nelze konat takové společenské zásahy, které by směřovali účelně ve prospěch části společnosti. To znamená, že vláda nesmí zasahovat způsobem, který by ovlivnil jednu skupinu na úkor druhé, potažmo z mocenského hlediska většina musí respektovat zájmy menšiny – jediné tak bude obecně zachována svoboda. Hayek k tomu poznamenává, že vláda se musí chovat ke všem stejně, ačkoli jsou si nerovni, protože žádná diskriminace není morálně

¹⁰ Ovšem za podmínky, že cílem ostatních není spontánní řád, jenž je naopak žádoucí a je nevyhnutelné, aby stát donucoval všechny k dodržování jeho principů. Nicméně pokud je cílem spontánní řád, nelze hovořit o cílech „ostatních“, nebo o souvislosti jakékoli partikulární skupiny, protože takový řád je cílem všech.

ospravedlnitelná. [Hayek 1994: 383] Tento princip si vyžaduje rámcové legislativní zakotvení v ústavě, tak aby jej bylo možné institucionálně vynutit. Zakotvení tohoto principu pouze rámcově či institucionálně je nutnou podmínkou, nicméně musí se stát morálním závazkem každého jednotlivého aktivního politika natož politické elity a potažmo musí být závazkem inherentně obsaženým v konání demokratických politických stran tedy v jejich programovém konání. Samozřejmostí pak je vzájemné vynucování tohoto principu politickými subjekty a v důsledku anticipace výměny u moci dochází k replikaci principu, a tedy konkurenčnímu soupeření. Ve vztahu české společnosti k tomuto principu lze konstatovat, že se česká ústavnost institucionálně jednoznačně vydala tímto směrem, což lze ilustrovat na mocenských protiváhách v podobě institucí, jako jsou například Ústavní soud nebo Kancelář ombudsmana, jenž slouží ke korekci vlády nejen duchu tohoto principu.

V souvislosti s tím je vhodné navázat, jak už bylo mnohokrát naznačeno, že česká demokracie je určována její Ústavou. Zmíněna byla instituce Ústavního soudu, která dohlíží na to, aby politický systém nepřekračoval rámec Ústavy. Hovořit o ústavním rámci, jenž by byl tvořen rysy anglo-americké tradice, tak jak to vymezuje legalitistický model, by bylo více než odvážné, nicméně mnohé rysy zase byly inspirací už pro prvorepublikovou ústavnost a díky ní i pro současnou Ústavu. Především pak se tak stalo v institucionální podobě zakotvení oddělení moci. To je nejmarkantnější v podobě zavedení horní komory Parlamentu Senátu, jehož existence je nejtypičtější znakem užívaným v demokraciích, které mají společné rysy s anglo-americkou tradicí.¹¹

Podmínka minimální státní intervence do občanské společnosti a do života lidí může být základním předpokladem liberální demokracie a *contrario* vymezením k totalitnímu režimu, který řídí společenský život až na úroveň jedince a veškeré zájmy i jednání je kontrolováno mocí omezené skupiny lidí. Naopak individuální svoboda je v demokracii nadřazena jakémukoli zásahu moci. Vládnoucí skupina musí respektovat veškeré zájmy, které nejsou v rozporu se společenským řádem. V rozporu s řádem svobodné společnosti je kolektivismus v jakékoli podobě, čili kolektivismus je neslučitelný i s liberální demokracií.

Byrokratická regulace je třetí plochou mezi modely kompetitivního elitismu a legalistickým a jejich koncepcí v tomto ohledu tvoří naprosto protichůdné závěry.

---

¹¹ Forma oddělení moci je v případě Senátu však určena pouze institucionálně, ale trpí jistými formálními nedostatky v duchu oddělení moci. Především pak je to slabý mandát horní komory, která je mocenskou protiváhou dolní komory, avšak pouze v podobě revizní funkce legislativy. Brilantní je vyvážení moci z hlediska volebního systému, který je tak v legislativním procesu zastoupen proporčně i většinově, a podstatnou roli hraje i věková hranice aktivního volebního práva, která garantuje generační rozdíl mezi komorami. Nicméně nedostatečná síla mandát je daná tím, že Senát vykonává pouze protiváhu dolní komory v normotvorbě, nemá ale možnosti omezit moc samotné vlády, která tak hospodář s prostředky, jež si sama určí a její konání v rozpočtové otázce je tak ústavně neomezené.

Napříč tomu je možné učinit závěr, že jsou oba modely vhodné pro identifikaci s českou ústavností, neboť samotná otázka mohutnosti byrokratického aparátu je předmětem politického boje, který je zakotven v politikách jednotlivých stran. Nicméně trend je směrem k minimalizaci počtu úředníků, k čemuž má sloužit především maximalizace elektronizace státní správy v podobě eGovernmentu – projektu zaštitěném Ministerstvem vnitra pod názvem Czech POINT. Opačný trend požaduje administrativa Evropské unie, především fondy, které přerozdělují finance, vyžadují silný byrokratický aparát.¹² Tyto dva trendy ukazují, že český vztah k byrokracii lze vztáhnout k oběma modelům.

Model české ústavnosti

Předchozí výčet kritérií modelů s přiřazením těch, které jsou vlastní české ústavnosti, identifikuje části modelu nikoli model jako celek. Proto nemůžeme jednoznačně prohlásit, že by bylo možné českou demokracii identifikovat v legalitaristickém nebo kompetitivně elitistickém modelu, ale jelikož z těchto čerpá, lze spojit tyto znaky do modelu demokracie, který se bude chovat podle reálné předlohy. Tabulka 1 shrnuje pro přehlednost modely kompetitivního elitismu a legalistické demokracie.

---

¹² Možnost transparentního řízení přerozdělování klesá s objemem finančních prostředků. Dochází-li k přerozdělování zdrojů skrze stát, nelze tento proces postavit pouze na důvěře v daný úřednický aparát zodpovědný za alokaci zdrojů, ale musí být vyvinuty mechanismy, za jejichž pomoci je možná účinná kontrola – jediné tak je systém dostatečně transparentní. Tyto kontrolní mechanismy však vyžadují další náklady nejen na přímou kontrolu, ale i na reflexi této kontroly, čímž se celý byrokratický aparát multiplikuje. Takto popsany byrokratický aparát je obrazem jedné úrovně. V podobě administrativy EU probíhá řízení v nadnárodním měřítku, což způsobuje, že samotné přerozdělované zdroje „protékají“ několika úrovněmi, což působí další nárůst administrativy.

Liberální demokracie	
Model kompetitivního elitismu	Legalistická demokracie
Principy	
Politická elita je selektována ze schopných a kvalifikovaných, aby mezi sebou soutěžila a vzájemně omezovala moc.	Většinový princip je žádoucím a efektivním způsobem obrany svobody za podmínek panství práva.
Klíčové rysy	
<ul style="list-style-type: none"> • parlamentní vláda se silnou exekutivou • konkurence mezi politickými elitami a stranami • nadvláda politických stran v parlamentu • centrální politické vedení • nezávislá a dobře vyškolená administrativa byrokracie • ústavní a praktické limity politických rozhodnutí 	<ul style="list-style-type: none"> • ústavní stát • panství zákona • minimální státní intervence do občanské společnosti a soukromého života • svobodný trh
Obecné podmínky	
<ul style="list-style-type: none"> • industriální společnost • fragmentované vzorce politického a sociálního konfliktu • málo informované nebo emocionální voličstvo • politická kultura tolerující pluralitu názorů • existence vrstvy kvalifikovaných expertů a manažerů • konkurence mezi státy o sílu a výhody v mezinárodním systému 	<ul style="list-style-type: none"> • efektivní politické vůdcovství řízené liberálními principy • minimalizace nadměrné byrokratické regulace • omezení role zájmových skupin • mezinárodní pořádek volného obchodu • minimalizace kolektivismu

Tabulka 1¹³

K modelu české demokracie nutno poznamenat, že jej nelze určit s definitivní platností, nýbrž pouze vysledovat tendence, jakým směrem se systém vyvíjí. Všechny zmíněné modely mají svou genezi a autoři, na jejichž pozorování a bádání byly modely popsány, mají svou tradici a jsou transgeneračně funkční. Z toho důvodu hovořím o tendencích, protože po dvou dekadách nelze hodnotit demokracii jako integrální součást společnosti v jejím povědomí, jelikož neměla dostatečně dlouhou dobu projít selektivním procesem.

¹³ [Srov. Held 1987: 197, 261].

Společné znaky s těmito modely již byly identifikovány v popisu modelů, proto je nezbytné vytyčit body, v nichž se česká demokracie s modely rozchází. Kontraintuitivní je požadavek parlamentní vlády se silnou exekutivou při existenci ústavního pořádku s jasným oddělením moci. Pro český politický systém je tato situace však výstižná, jelikož má formálně deklarované oddělení moci, avšak zastihuje jej velmi silná exekutiva.

Podmínku industriální společnosti nelze k české společnosti vztáhnout, ačkoli ekonomika zpusťšená centrálním řízením socialistického státu v prvních porevolučních dnech mohla industriální společnost v mnohém připomínat, nicméně v současnosti je již plně rozvinutou informační společností západního stylu. V souvislosti s informační společností taktéž nelze hovořit o neinformovaných voličích, pokud ovšem je informovanost chápána v potenciálu, čili gramotnosti, vzdělanosti a především v přístupu k informacím. Poslední jmenované roste s vyspělostí informační společnosti, přičemž Česká republika v tomto ohledu rozhodně netrpí nedostatky. Otázku emocionálních voličů lze přiřadit k patřičnému fragmentu politického konfliktu, který ovšem užívá emocí pouze jako mobilizační faktor, takže ji nelze povýšit na úroveň všech voličů, které lze spíše označit za racionální. Obdobně lze naložit s fragmentací sociálního konfliktu, jelikož sociální mobilita je posilována informační společností a ruší společenské mýty o třídách a jejich bojích. Naopak formuje společnost do přirozené stratifikace, která nevyvolává konflikty, protože její členové mají možnost fluktuace. Ve funkční stratifikaci je požadavek vrstvy kvalifikovaných manažerů a expertů nadbytečný, protože taková ji přirozeně profiluje.

Minimalizace nadměrné byrokratické regulace napovídá tendenci co „nejštíhlejšího“ státního aparátu směřující ke „státu nočních hlídačů“, v němž státní úředníci mají minimální moc nad životy občanů. Tento předpoklad je protichůdný modelu kompetitivního elitismu, jenž vyžaduje schopný byrokratický aparát vykonávající řídicí funkci ve společnosti. To je předmětem politického konfliktu a také tlaků EU, proto nelze jednoznačně určit, zda má český systém parametry silné byrokratické struktury, nebo tendence státní byrokratickou administrativu minimalizovat.

Legalistická demokracie požaduje omezení nátlakových skupin a to především eliminace vlivu odborových organizací na vládu. Tento požadavek není v české ústavnosti reflektován, jelikož se partikulární část společnosti těžce vyrovnává s posttotalitním dědictvím, kdy vznikají v zaměstnaneckých poměrech, v důsledku vzniku tržních vztahů mezi podniky, nejistoty, jež tyto skupiny nejsou ochotny připouštět. Proto požadavky nátlakových skupin jsou vyslyšeny zákonem, který dává odborovým organizacím poměrně velikou moc.

Česká demokracie se vyznačuje znakem, který je typický a zásadní pro západní liberální demokracie, a sice nezasahování do občanské společnosti a soukromého života, pokud to není nevyhnutelné. Avšak tato nevyhnutelnost je značně minimalizována a je prakticky aplikována téměř výhradně v případě různých kataklyzmat. Nicméně i tento minimalismus nese neliberální znaky v podobě možnosti státního vyvlastnění ve veřejném zájmu,¹⁴ který je definován partikulární skupinou reprezentovanou politickou elitou.

Podmínka konkurence států v mezinárodním měřítku je typická pro období studené války, kdy státy soutěžily o dominantní postavení motivovány především bezpečností, což mohlo v 90. letech 20. století motivovat i český politický systém v historickém kontextu přistoupit k takovému modelu demokracie s touto podmínkou, nicméně následkem definitivního rozpadu světové bipolarity následoval proces integrace se vzájemnou podporou na úrovni Evropy. Z pohledu legalistického modelu však též nelze vystihnout mezinárodní pořádek volným obchodem, neboť mnohé národní státy zavádějí restriktivní opatření vůči obchodu s jinými státy. Integrace v rámci EU umožňuje České republice v možnostech kvazitržního¹⁵ systému.

Typickým znakem posttotalitní společnosti je její sentiment ve vztahu institucionálním mocenským autoritám, jelikož v době totalitního režimu masově zasahovaly do života jednotlivců a právě masová společnost, která tyto paternalistické zásahy ochotně přijala za své, je trvale zabudovala do svých očekávání. Pro tuto partikulární část společnosti je za těžko přijmout tržní principy, protože by to zároveň znamenalo vzdát se jistoty, jež poskytuje stát. Analogická je situace v oblasti mezinárodního obchodu a mezinárodní cenové konkurence, kde svou roli zase hraje protekcionismus za falešným účelem ochrany průmyslu, obchodu a zemědělství, někdy jsou dokonce akcentována i pracovní místa, přičemž jsou pouze reflektovány zájmy omezených skupin na úkor tržního prostředí.

Tabulka 2 je schematizovaným shrnutím formálního rámce a tendencí demokracie českého politického systému. Tento model ve svých znacích vychází z modelů, jež sdílejí nejvíce znaků s českým tak, jak je formuloval David Held.

---

¹⁴ Při vymezení veřejného zájmu narážíme na logický rozpor - na jedné straně se můžeme striktně držet ekonomické svobody, potom je jediným veřejným zájmem nenarušovat tržní prostředí potažmo soukromé vlastnictví; z druhého pohledu je veřejný zájem protichůdný myšlence soukromého vlastnictví, protože vnáší nejistotu do investování, neboť mohou být vyvlastněním narušena očekávání o budoucí hodnotě. Jako zmírnění takového stavu je obvykle uváděno, že vyvlastnění je kompenzováno tržní hodnotou, což intuitivně činí institut vyvlastnění zbytečným, protože je dohody dosaženo tržní cestou; v opačném případě je „tržní kompenzace“ pouze frází, která nereflexuje očekávání a závažně tak narušuje ekonomickou svobodu.

¹⁵ Instituce EU se snaží o konsolidaci trhů a jejich maximální zefektivnění pro všechny členské státy, avšak nástroje, které používají, nejsou tržního charakteru. Konstruktivistické zefektivnění trhů pomocí kvót a přerozdělování v podobě dotací působí tržní distorse a dlouhodobě efektivitu snižuje.

Model liberální demokracie na bázi české ústavnosti	
Principy	
Stranický systém je representován politickými elitami, které si mezi sebou konkurují, přičemž je vláda určována většinovým principem, jenž zaručuje zachování svobody při principu panství práva.	
Klíčové rysy	
<ul style="list-style-type: none"> • ústavní stát s jasně oddělenou mocí, ale dominující exekutivou • centrálně řízené politické strany s nadvládou v Parlamentu • svobodný trh • míra byrokratické administrativy je předmětem politického boje a rozšiřovaná EU • institucionálně formalizovaný princip panství práva s ústavním omezením moci v podobě institucionálních protivah • minimální státní intervence do občanské společnosti a soukromého života 	
Obecné podmínky	
<ul style="list-style-type: none"> • politická kultura tolerující pluralitu názorů • efektivní politické vůdcovství řízené liberálními principy • přirozená stratifikace společnosti s vyprofilovanými experty • kvazivolný trh v rámci EU • minimalizace kolektivismu, avšak silná pozice nátlakových organizací včetně odborů • posttotalitní sentiment volající po paternalismu a protekcionismu 	

Tabulka 2

Řád demokracie

Popsané znaky modelů demokracie vystihují jejich typické znaky, podle nichž je možné je komparovat. Obecné vymezení demokracie je zase rámcovým popisem nezbytných funkcí a struktur, jímž musí politický systém odpovídat, aby jej bylo možné označit za demokratický. Oba tyto přístupy popsaly demokracii tak, jak se musí chovat v každý daný okamžik a také případně v perspektivě příštího období. Co však nepopisují, je význam demokracie z dlouhodobého hlediska a jeho vztahu ke společnosti. Takovým vztahem je pozice demokracie ve společenském řádu a určení řádu demokracie.

Jak již bylo řečeno, pojem demokracie je v našem kontextu uvažován pouze v oblasti politické a politický systém sestává patřičnými prvky a subsystémy, které jsou řádem řízeným neboli v Hayekově terminologii organizací (TAXIS), protože jsou determinovány vědomou lidskou činností, jelikož slouží k technickému výkonu řízení. Je to dáno tím, že jednotlivé politiky jsou řízeny programově, což je důsledkem a účelem obsahu politiky jednotlivých politických stran, které při aplikaci

znamenaají vědomé řízení. Nejmarkantnější je to v případě stran, jež nejsou ideově vyprofilované a jsou řízeny politickými elitami. Takové subsystémy jsou pak věrným připodobněním k manažersky řízené organizaci. Tuto perspektivu politiky nám však nabízí jakákoli politika v krátkodobém měřítku a je nevypovídající o funkčnosti celého řádu, natož ve vztahu k demokracii.

Tato perspektiva je mnohdy předmětem kritiky demokracie některých autorů, jako je například Hoppe, který tvrdí, že demokracie vede k nárůstu společenské míry časové preference orientované na současnost, protože demokracie umožňuje dosazení na post „správce“ člověka, který je schopen efektivně oslovit masu, což vede k tomu, že se do funkcí často dostávají schopní demagogové. [Hoppe 2009: 182] Takový případ nelze popřít jako nemožný, nicméně Hoppe vidí věci pouze v krátkodobém měřítku, případně se jedná o pohled na disfunkční demokracii – deklarovanou s totalitárními prvky. Hoppemu lze oponovat Hayekovým argumentem, že rozdíl mezi demokratickým a totalitním systémem je v omezenosti zdrojů a tedy v omezeném rozsahu moci zákonodárců, jež by ve funkční demokracii měli určovat především dlouhodobý rámec slušného chování. [Hayek 1994: 292] Hayekův popis funkční demokracie coby vlády, která neomezeně spravuje omezené prostředky, jež dostala k dispozici,¹⁶ tak neguje kritiky demokracie, že nevyhnutelně směřuje k preferenci krátkodobých cílů.

Z hlediska cílů aktivních skupin nejen v demokracii ale ve všech politických režimech je jediným pozitivním výstupem získání moci. V demokracii představuje moc organizace, kterou nazýváme vláda, jež reprezentuje celý stát. Naproti tomu moc je aplikována na společnost, jež, jak tvrdí Hayek, je mnohočetnost vyrostlých a sebeplodných struktur lidí s veškerou svobodou. Naproti tomu stát je organizace lidí jasně ohraničená územím. [Hayek 1994: 380-381] Potom je mezi demokratickou společností a státem reciproční vztah vzájemného donucení, kdy společnost kontroluje moc státu, přičemž anticipuje, že stát bude dělat vše pro to, aby udržel společenský řád. Vláda tak plní funkci skupiny lidí vybrané ze společnosti, která organizačně zasahuje do spontánního řádu náležícího společnosti.

Popsaný organizovaný řád vystihuje politiku na mikroúrovni a skrze jednotlivé politické strany a politické elity, a v důsledku i vládu, v krátkém čase. Funkční demokracie, jak zmiňuje Sartori, je makroartefaktem společnosti, jenž není bezobsažný, ale nemá predeterminovaný účel. Je reflexí veřejného mínění a zpětných vazeb. [Sartori 1993: 16] Obsažnost demokracie tak lze hledat pouze ve vymezených

---

¹⁶ Nutno zdůraznit, že neomezenost vlády je bezvýhradně vázána na omezenost zdrojů, které si tato vláda sama nemůže určit, a jsou minimalizovány. Potom může vláda operovat pouze s malým objemem zdrojů, který cílí krátkodobě, avšak jelikož k tomu nemá větší objem zdrojů, měla by cíle stanovovat v dlouhodobém horizontu. Jedině takto lze připustit vládu jako neomezenou, jinak je pro demokracii typická vláda co nejvíce omezená, což se týká i krátkodobých cílů. [Hayek 1994: 276]

atributech, jež jsou ústavně a zvykově vymezeny pro každou danou demokracii.¹⁷ To je jediný přípustný obsah, který demokracie může mít. Jistě existují snahy vkládat i jiné obsahy, jako například Sorelův politický mýtus, což je kolektivní cílevědomé chtění očekávání, jež musíme společně se Sartorim zamítnout, protože tím vlastně očekávání vytváří. [Sartori 1993: 77] Jedině pak lze přijmout Sartoriho pojmenování demokracie artefaktem, protože společnost vynucuje dodržování některých pravidel, která jsou normativně zakotvená ve společenském řádu a některá z nich mohou být vědomě tvořena tak, aby pomáhala zachovat tento řád. V tomto kontextu lze hovořit o uměle vytvořeném nástroji, který obsahuje demokracie, tedy o artefaktu. Tento artefakt je ona reciprocita mezi společnostmi a státem, která udržuje moc i jednotlivce na v takovém pořádku, aby společenský řád nedeformovali.

Hovoříc o zpětných vazbách a reflexích, upozorňuje Sartori na jev vlastní nejen demokracii, ale odrážející se v různých modifikacích spontánního řádu, především pak v tržních principech. I sám Sartori poznamenává, že demokracie je pro politiku tím, čím je trh pro ekonomiku.¹⁸ Koneckonců se Schumpeter (viz Model kompetitivního elitismu) nepřímo odkazuje při svém popisu demokracie k trhu, když u něj lze pozorovat převážně pohled skrze organizační chování manažerů podniků potažmo politických lídrů, nicméně v kontextu konkurence, což naznačuje při makropohledu jisté tržní chování.

Vrátíme-li se zpět ke společnosti a jejímu řádu, je to právě síť tržních vztahů, které drží společnost pohromadě. [Srov. Hayek 1994: 237] Proto má smysl se krátce zastavit u principů tržního řádu a jeho sdílenými prvky se společenským a politickým řádem, v němž demokracie funguje. Každý řád, tržní nevyjímaje, je funkční pouze tehdy, je-li tvořen abstraktními pravidly, která normativně vymezují, co je žádoucí, a negativními pravidly, jež zakazují nežádoucí chování. Selektce takových ekonomických pravidel, jak pozoruje Hayek, probíhá tak, že se jednotlivci snažili měnit pravidla ke svému prospěchu a ta, která byla prospěšná celé společnosti, se ujala. Ti, kdo se však pokoušejí měnit pravidla, tak činí pouze na vlastní riziko a nesou veškerou ztrátu plynoucí z neúspěchu. [Hayek 1994: 398] Dochází tak ke konkurenčnímu soupeření mezi jednotlivými subjekty, ať už jedinci nebo skupinami o to, která prosadí svůj zájem obsažený v daném pravidle, čímž se dlouhodobě selektivně zformuje soubor tržních pravidel, jimiž se musí řídit všichni bez výjimky, a je celospolečensky akceptován.

¹⁷ V našem případě tvoří obsah demokracie vždy popsané modely včetně jejich atributů, principů a podmínek.

¹⁸ K tomu však dodává, že na rozdíl od tržních mechanismů, které vyselektují vadný produkt, protože je hmatatelný, a odmítnou jej, za což nese následky jeho producent v podobě ztráty, „političtí podvodníci“ – demagogové nejsou trestáni. Jejich jediným trestem v demokracii je znovuzvolení, jenž ovšem nemusí následovat záhy, obzvláště pokud je demagogie silná a přesvědčivá. Jiné následky demagogové nenesou. [Srov. Sartori 1993: 84]

Analogie mezi trhem a demokratickým politickým systémem nás přivádí k souvztažnosti v tvorbě a přijetí pravidel. Přeneseně lze říci, že je to právě trh, jímž je inspirována demokratická procedura, neboť tržní principy přetrvávají a vznikají i v autokratických režimech, a to i tam, kde oddělené vlastnictví není obecně uznáno jako svoboda jedince, protože pak se nutně vytvářejí paralelní struktury, které zprostředkovávají tržní mechanismy, jež v konečném důsledku nevyhnutelně převládnu. V celých lidských dějinách neexistuje společnost myslících bytostí překračující hranice rurálního rozměru, která by se alespoň v některých svých strukturách neřídila tržními principy.¹⁹

Selektivní zdokonalování ekonomických pravidel, tak jak jej popisuje Hayek, musí nevyhnutelně postupovat do mocenských struktur tímž způsobem, protože, je-li trhu umožněno fungovat bez zásahů tak, že maximalizuje svou efektivitu, nastane moment, kdy se mocenská struktura stane tržnímu řádu na obtíž. Potom se kompetitivní snažení o změny pravidel musí promítnout skrze celý společenský řád a v okamžiku, kdy rozhodování o tom, zda budou, nebo nebudou principy zamítnuty, není v rukou jedné autority vtělené do omezené skupiny lidí, či v mezím případě jednotlivce, a přechází, jako v případě tržních principů, na celou společnost.

Avšak na rozdíl od selekce ekonomických pravidel, při níž riziko neúspěchu nese jednotlivec a pravidla se snaží sám prosadit, pro oblast politiky musí být taková pravidla odrazem agregovaných zájmů partikulárních skupin, které jsou mnohdy protichůdné. Řešení pro předcházení konfliktů, jež by pramenily z důsledného prosazování zájmů pouze určité omezené skupiny, nabízí demokracie. Pro Hayeka je demokracie procedurou, jak dospět k dohodě o společném jednání, v čemž spočívá primární hodnota demokracie v sanitárních bezpečnostních opatřeních, která chrání před zneužitím moci. [Hayek 1994: 379] Konkurenční princip o moc a především o prosazení patřičných pravidel tak vede jednotlivé konkurenty k anticipaci střídání u moci a je-li moc omezená, pak jedinou možností jak omezit moc konkurenta je vzít moc i sobě. Takový postup Sartori nazývá ideálem „všechnu moc nikomu“ [Sartori 1993: 74], čili moc je natolik omezena meziinstitucionálním donucením a kontrolou, kde tvoří ostré hranice instituce, jež si vzájemně snižují aplikaci moci.

---

¹⁹ Tyto struktury nemusí být nutně částí společnosti, jež spadají pod oficiální mocenskou strukturu, což se nejmarkantněji projevuje převážně v systémech aplikujících nesvobodu. Na hypotetickém příkladě politického zřízení, avšak ne nereálném, kde je veškerá moc soustředěna do rukou diktátora a jeho armády, veškerý život je řízen centrálně a z libovůle vojenského velení a lidský život nemá hodnotu, lze takové tvrzení demonstrovat. Pokud diktátor zamezí silou veškerým oficiálním tržním mechanismům, společnost se bez nich neobejde a je jen otázkou času, než si vytvoří paralelní neoficiální tržní strukturu. Zachytí-li diktátor skupinu lidí účastnících se této paralelní struktury a izoluje ji do věznice, i zde se začnou formovat tržní mechanismy, pomocí nichž se snaží vězni přežít a je-li i v tomto prostředí zamezeno funkčnosti tržních principů, je potom taková společnost zbavena veškerých civilizačních vymožeností.

Výše popsaný proces integrace tržních principů do politického systému vstupem pro demokracii, neboli jak popisuje Sartori v konkurenčně-zpětnovazebné teorii „(...) *demokracie je vedlejší produkt konkurenční metody náboru do vedení* (...)“ [Sartori 1993: 154] V tomto pojetí však netvoří demokracie nějaké rozšíření „malých demokracií“,²⁰ nebo dokonce jejich čirý součet, ale je patřičnou emergencí tvořenou na základě těchto minidemokracií a mikrореferend.²¹ Ty jsou nepostradatelné pro legitimizaci, a tudíž jsou i základním prvkem fungující demokracie, nicméně jsou nezbytnou nikoli postačující podmínkou.

Procedurální popis na vstupu nejlépe vystihuje Sartori a takto: „*Demokracie je takový institucionální systém na dosažení politických rozhodnutí, ve které individua získávají moc rozhodovat prostřednictvím svobodného zápasu o hlasy.*“ [Sartori 1993: 154] Na tomto základě zformovaná vláda však nic nevypovídá o výstupu procedury, jímž jsou normativní korekce pravidel,²² což je kritický bod demokracie, protože je-li demokracie funkční, jsou tyto korekce primárním smyslem existence takového systému. V krátkém období dochází ke korekci pravidel, ze strany „vítězů“ v konkurenčním boji o prosazení vlastních zájmů, ale v dlouhodobém období, kdy dochází díky demokratické proceduře k revizím toho, zda tyto korektury jsou vyhovující celé společnosti, nebo zda jsou prospěšné pouze té partikulární skupině, která je prosazuje, pak jsou zamítnuty. Celá demokratická procedura dlouhodobě probíhá systémem pokus-omyl tak, že jejím výsledkem je funkční legální struktura, která je adekvátní dané společnosti a zajišťuje co nejlepší život každému participujícímu jednotlivci tak, že je prospěšný celé společnosti. Sartori naznačuje, že demokracie je jediný udržitelný, ač velmi křehký, politický systém, protože je jediný flexibilní díky zabudovanému vnitřnímu systému změny, což jej činí flexibilním, protože zná způsoby jak zavést vše, co společnost potřebuje jako její hlas a za pomoci tohoto hlasu. Naproti tomu ostatní systémy jsou rigidní a na jejich zlomení je zapotřebí revoluce. [Sartori 1993: 79]

Doposud zmíněné nás vede ke vztahu a bezprostřední provázanosti tržního a politického řádu. Ovšem pokud by byl tento vztah vymezen pouze takto vágně, může vést k závažnému omyl, jenž je chybným závěrem plynoucím z tohoto vztahu,

---

²⁰ Malou demokracií je míněn proces, jímž se formuje patřičná politika, příslušící skupině nebo straně, která usiluje o jeho prosazení. Sartori zmiňuje „malou demokracii“ [Sartori 1993: 154] u selekce vedení v rámci samotné omezené skupiny a „velkou demokracii“ u samotného prosazení elit, ale tyto pojmy lze vztáhnout prakticky na celou oblast formulace a následného prosazení zájmů obsažených v daných politikách.

²¹ Nebylo-li by tomu tak a demokracie by byla pouhou agregací „malých demokracií“, bylo by nasnadě prohlásit, že takový systém je možné řídit a společnost by se dala ovládat skrze politické volební struktury.

²² Nutno poznamenat, že v demokracii může docházet pouze (!) ke korekci pravidel, protože systém pravidel nelze celý od základů přetvořit, lze měnit pouze jednotlivá pravidla, jež musí být přijata celou společností.
[Srov. Hayek 1994: 402]

čehož se dopouští například Fukuyama, když říká, že politický řád pomáhá nastolit společenský řád tak, že vytvoří podmínky pro tržní směnu, čili tvrdí, že politika produkuje společenský řád. [Fukuyama 2006: 247] Fukuyama tím tvrdí, že tržní principy, jež jsou základem společenského řádu, jsou produktem politických rozhodnutí, přičemž má samozřejmě pravdu, že politický řád má vliv na tržní principy, jenomže co si neuvědomuje je, že politika nemůže tržní řád nastolit, nýbrž o něj pouze pečovat a v horším případě působit jeho degeneraci až destrukci. Potom sledujeme vztah rázem opačný a je to společenský řád, který za pomoci tržních principů vytváří řád politický, který funguje recipročně se společenským.²³ To znamená, že politický řád může nabýt moci, která bude na společenský řád působit jak negativně tak pozitivně,²⁴ ale pouze za určitých omezených podmínek²⁵ nad ním přebírá kontrolu.

***

Celá stať je protkána pojmy svoboda a pravidla, aniž by byly blíže specifikovány jejich významy pro demokratický řád ve vzájemném vztahu. Pro vztah svobody a pravidel, a to nejen v demokracii ale pro celou civilizaci, panuje poměrně veliká shoda. Pro Hayeka představuje pojem civilizace abstraktní neosobní pravidla, která omezují svobodu, aby byl jednotlivec svobodný. [Hayek 1994: 399] Cicero na tuto adresu prohlašuje, že jsme sluhové zákonů, abychom mohli být svobodní [Sartori 1993: 308] a stejnou myšlenku vyjadřují slova Johna Locka: kde není zákonů, není svobody. [Sartori 1993: 309] Svoboda v demokracii není pro pravidla, ale pravidla jsou pro svobodu.

Dodržování principů, jež zaručují svobodu, je podstatou demokratického řádu. Naplňování obsahu demokracie v podobě principů, podmínek a atributů je podmínka funkčnosti demokracie. Avšak postoje k tomu, jak má vypadat svoboda, a tedy pokusy o její maximalizaci a naplňování obsahu, se liší jednotlivce od jednotlivce, a tak jsou předmětem neustálé konkurence a selekce těch nejvhodnějších. Díky tomu nelze nikdy naplnit demokracii jakožto ideál. Stěží bychom hledali

---

²³ K této Fukuyamově krátkozrakosti lze poznamenat, že ji lze aplikovat maximálně v kultuře západního světa, kde politický, tržní a společenský řád fungují ve vzájemné symbióze a pátrat po původu a příčinách vzniku je podružné. V mnohých kulturách současnosti fungují společenské řády, aniž by byly determinovány politickým řádem, naopak se mnohdy politickým řádům jim vštěpovaným, avšak ne jim vlastním, brání a společnost na nich funguje nezávisle. Typickým příkladem můžou být společnosti, kde jsou snahy o etablování demokratického politického řádu, avšak kulturní předpoklady tomu bání. Je tomu tak například v zemích, kde dominantní roli hraje rodové uspořádání a náboženství jako je Albánie nebo Afghánistán.

²⁴ Pozitivní působení na společenský řád spočívá v neutralitě zasahování vůči spontánnímu řádu, jenž je původcem a hybatelem řádu společenského. Stát hraje nepřímou roli a zasahovat do tržního řádu může pouze pomocí, nikoli však zasahování do ekonomiky.

²⁵ Takové podmínky mohou být v podobě vojenských diktatur a jim podobných totalitárních terorů, kde je společnost ovládána násilím. Nebo svou roli mohou sehrát kataklysmata, ale takové ovládání vždy vydrží pouze omezenou dobu nebo v omezeném rozsahu, jinak vede společnost do nevyhnutelné záhuby.

k tomuto výstižnější slova, než Čapkova. „*Nebudeme považovat demokracii za dosažený ideální stav, nýbrž za věčný úkol, tak jako je věčným úkolem poznání. Nečekejme od ní, že nám všechno odpoví nebo že má po ruce remeduru na kteroukoli naši bolest a svízele. Demokracie právě znamená, že jsme se zřekli zázraků a čarování; každý její krok dál se musí platit značnou námahou a trpělivostí.*“ [Čapek 1986: 592]

Bibliografie

ČAPEK, Karel. Intelekt a demokracie, in: K. Č., *Spisy XIX – O umění a kultuře III*. Československý spisovatel, Praha 1986.

FUKUYAMA, Francis. *Velký rozvrat: lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. 1. vyd. Praha: Academia 2006. ISBN 80-200-1438-1.

HAYEK, Friedrich August von. *Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 2. vyd. Praha: Academia 1994. ISBN 80-200-0278-2.

HELD, David. *Models of Democracy*. 2. vyd. Stanford California: Stanford University Press 1987. ISBN 0-8047-2860-7.

HOPPE, Hans-Hermann. *Demokracie, anarchie a omyly ekonomie*. 1. vyd. Praha: Liberální institut 2009. ISBN 978-80-863-8956-1.

KYSELA, Jan. *Deset let Ústavy České republiky východiska, stav, perspektivy*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s. r.o. 2003. ISBN 80-86432-45-9.

SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-049-5.

SHAPIRO, Ian a HABERMAS, Jürgen. *Teorie demokracie dnes*. Praha: Filosofia, 2002. 95 s. Morální a politická filosofie; sv. 10. ISBN 80-7007-156-7.

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2012 (vychází průběžně/ published continuously)

Místo vydání/Place of edition: Praha

ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague

nám. W. Churchilla 4

Czech Republic

130 67 Praha 3

IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura

vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)

Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)

Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)

Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)

Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)

Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)

Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)

Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)

Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)

Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)